

การประยุกต์พุทธวิธีในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตนเองของเด็กใน ต.แม่เมาะ จ.ลำปาง

นางสาวศรีญาภา ศรีวรรณท์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาวาทวิทยา ภาควิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดง

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2549

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE APPLICATION OF BUDDHIST COMMUNICATION METHODS FOR
DEVELOPING CHILDREN'S SELF IN TAMBOL MAE-MOH, LAMPANG PROVINCE

Miss Sriyapha Sriworanan

A Thesis Submitted in Partial Fullfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Speech Communication
Department of Speech Communication and Performing Arts

Faculty of Communication Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

491149

ศรียุภา ศรียุพันธ์ : การประยุกต์พุทธวิธีในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตนเองของเด็กใน
 ต.แม่เมาะ จ.ลำปาง. (THE APPLICATION OF BUDDHIST COMMUNICATION METHODS
 FOR DEVELOPING CHILDREN'S SELF IN TAMBOL MAE-MOH, LAMPANG PROVINCE)
 อ. ที่ปรึกษา : รศ.ถิรพันธ์ อนวัชศิริวงศ์, อ.ที่ปรึกษาร่วม : อาจารย์สุกัญญา สมไพบูลย์, 140 หน้า.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำพุทธวิธีในการสื่อสารมาประยุกต์ใช้กับเด็ก และประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กในด้านการพัฒนาตนเองตามหลักอุดมคติ 5 ประการที่พึงปฏิบัติของชาวพุทธ ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดเรื่องเบญจศีลเบญจธรรมในพุทธศาสนา จากการเข้าร่วมกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ โดยใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กที่อาศัยอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปางและกำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 6 จำนวน 2 โรงเรียน ได้แก่ 1) โรงเรียนบ้านหางสูง จำนวน 66 คน และ 2) โรงเรียนบ้านปงชัย จำนวน 34 คน

จากการประยุกต์พุทธวิธีด้านศิลปวิธี 4 ประการ ได้แก่ 1.ให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยใจเหมือนตาเห็น 2.ให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตาม 3.เข้าใจผู้ฟังให้อยากคิดอยากทำตามที่สอน 4.ให้ผู้ฟังยอมเชื่อ ยอมรับทำรับปฏิบัติด้วยความเต็มใจ และพุทธวิธีด้านกลวิธีอีก 8 ประการ ได้แก่ 1.รู้จักบุคคลที่จะสื่อสาร 2.เลือกธรรมะให้เหมาะกับบุคคล 3.สื่อสารจากรูปธรรมไปหานามธรรม 4.สื่อสารจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก 5.สื่อสารจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ 6.สื่อสารจากการเปรียบเทียบหรือด้วยอุปมาอุปไมย 7.สื่อสารด้วยอุปกรณ์ และ 8.สื่อสารด้วยการทำตัวอย่างให้ดู มาใช้ในการสื่อสารเพื่อพัฒนาตนเองของเด็กผ่านรูปแบบของการจัดกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ เป็นเวลา 2 วัน 1 คืน โดยใช้หลักอุดมคติ 5 ประการเป็นฐานกิจกรรมทั้ง 5 ฐาน ได้แก่ 1.ฐานความเมตตา กรุณา 2.ฐานความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 3.ฐานความรับผิดชอบในเรื่องของความสัมพันธ์ 4.ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติ และ 5.ฐานการบริโภคอย่างมีสติ ผลการวิจัยพบว่า

1. ในฐานกิจกรรมที่ 4 ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติ และ ฐานกิจกรรมที่ 5 ฐานการบริโภคอย่างมีสติ ที่ได้นำเอาพุทธวิธีมาใช้ครบทุกประการ เด็กทุกกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นหลังจากทำกิจกรรมในฐานเมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรมมากที่สุด ส่วนฐานกิจกรรมที่ 1 ฐานความเมตตา กรุณา เด็กมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นหลังจากทำกิจกรรมในฐานเมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรมน้อยที่สุด
2. จากการทำกิจกรรมทั้ง 5 ฐานกิจกรรม กลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจหลังจากทำกิจกรรมในทุกฐานกิจกรรมเพิ่มขึ้นมากที่สุดเมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรม(กลุ่มที่ 5) คิดเป็นร้อยละ 49.5 ส่วนกลุ่มที่สมาชิกในกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจหลังจากทำกิจกรรมในทุกฐานกิจกรรมเพิ่มขึ้นน้อยที่สุด เมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรม(กลุ่มที่2) คิดเป็นร้อยละ 34.6
3. ในการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป พบว่า นอกเหนือจากความรู้ความเข้าใจตามหลักอุดมคติ 5 ประการที่ได้รับในแต่ละฐานกิจกรรมแล้ว ทุกกลุ่มยังได้รับความสนุกสนาน ความสามัคคี ในทุกฐานกิจกรรมอีกด้วย ซึ่งในการตั้งชื่อฐานกิจกรรมส่วนใหญ่จะเลือกตั้งชื่อตามลักษณะกิจกรรมที่ได้ทำในฐานนั้นๆ

ภาควิชา วาฬวิทยาและสื่อสารการแสดง
 สาขาวิชา วาฬวิทยา
 ปีการศึกษา 2549

ลายมือชื่อนิติ
 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

4885144628 : MAJOR SPEECH COMMUNICATION

KEY WORD : BUDDHIST COMMUNICATION METHODS / BUDDHIST IDEAL PRINCIPLE

SRIYAPHA SRIWORANAN : THE APPLICATION OF BUDDHIST COMMUNICATION METHODS
FOR DEVELOPING CHILDREN'S SELF IN TAMBOL MAE-MOH, LAMPANG PROVINCE.

THESIS ADVISOR : ASSOC. PROF. THIRANAN ANAWAJ-SIRIWONGS,

THESIS CO.ADVISOR : SUKANYA SOMPHAIBOON, 140 pp.

This research has objects to conduct the application of Buddhist communication methods to apply with children and evaluate their understanding of self-development as 5 Buddhist ideal principles which developed from 5 precepts of Buddhism by conveying them to attend a camp through Participant Observation, Interview and Workshop by selecting samples from local children in Tambol Mae-Moh, Lampang province which is studying in primary school year 1-6 from 2 schools as following ; 1) Ban Hang Hung school with 66 children and 2) Ban Pong Chai school with 34 children.

From using the application of Buddhist communication Method in Artistical Method by 1.Cause listener to clearly acknowledge by minds as sight 2.Persuade listener to accept 3.Stimulate listener to do and act as teaching and 4.Effectuate listener to believe and accept to do and act with their pleasure and Buddhist communication in Method in Strategical Method by 1.Know type of person to communicate 2.Select the right Dharma for the right person 3.Communicate from visible thing to invisible 4.Communicate from concrete noun to abstract noun 5.Communicate from known thing to unknown 6.Communicate by self acting sample 7.Communicate from tool and 8.Communicate from comparison via activities of 2 days 1 night camp which activities were created from 5 Buddhist ideal principles through 5 activity stations as following ; 1) Kindness 2) Generosity 3) Responsibility in relation of roles 4) Consciousness of speaking and listening and 5) Consciousness of food in taking. The research results are ;

1. In forth and fifth station which can use all 8 Buddhist communication methods show that all groups of children can improve their understanding with the highest level after activities attending but in the first station they can improve their understanding with the lowest level.

2. From these 5 stations reveal that understanding of the highest score groups of children (the fifth group) can achieve 49.5 percentage of improvement compared with before activities attending while the lowest score group (the second group) can achieve 34.6 percentage of improvement.

3. According to work shop activity found that not only the children can improve their understanding as 5 Buddhist ideal principles but they also enjoy and strengthen their unity from every activity. In addition, to name the activity stations, they mostly name them as characteristic from each activity.

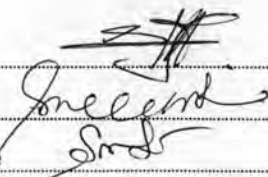
Department Speech Communication and Performing Arts Student's signature _____

Field of study Speech Communication _____

Academic year 2006 _____

Advisor's signature _____

Co-advisor's signature _____

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณ รศ.ดิเรกนันทน์ อนุวัชศิริวงศ์ และอาจารย์สุกัญญา สมไพบูลย์ เป็นอย่างสูง สำหรับแรงบันดาลใจ คำแนะนำและความเอาใจใส่ตลอดระยะเวลาในการทำวิจัย ขอกราบขอบพระคุณ รศ.อวยพร พานิช ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ อาจารย์ไศลทิพย์ จารุภูมิ กรรมการ และอาจารย์ภาคิชาวาทิตวิทยาและ สื่อสารการแสดงทุกท่าน ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้เพื่อเป็นขุมทรัพย์สำคัญให้แก่ศิษย์ในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอบพระคุณ คุณชาญณรงค์ ถนัดวานิช หัวหน้าโครงการพัฒนาพื้นที่และชุมชน และคณะ เจ้าหน้าที่จากฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ต.แม่เมาะ อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง สำหรับสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้การจัดกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้อย่างราบรื่น ขอบพระคุณ อาจารย์เสริม บุญภูมิโกศล ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านทางสูง อาจารย์ธเนศ เครือบุญมา ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านปางชัย และน้องๆนักเรียนจากทั้งสองโรงเรียนที่เป็นองค์ประกอบสำคัญให้งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงตรงตามวัตถุประสงค์

ขอบคุณ คุณพ่อคุณแม่ สำหรับทุนทรัพย์ กำลังใจ และความรักอันยิ่งใหญ่ที่มีให้ลูกสาวคนนี้ คงไม่สามารถจะหาคำพูดใดมากกล่าวได้มากกว่าคำว่า “ขอบคุณและดีใจที่ได้เกิดมาเป็นลูกของพ่อกับแม่”

ขอบคุณ“อีฟ”สำหรับกำลังใจ คำปรึกษาและความช่วยเหลือที่พร้อมจะมอบให้เพื่อนคนนี้ ตลอดเวลาโดยไม่ต้องร้องขอ แม้จะเป็นช่วงเวลาไม่นานที่ได้รู้จักกัน แต่อีฟก็ทำให้เข้าใจถึงคำว่า “เพื่อนแท้” ได้เช่นเดียวกับที่ได้จาก “ฮือบ” เพื่อนแท้ ณ เศรษฐศาสตร์ มช. ที่นอกจากจะเป็นกำลังใจสำคัญในการแปลบทคัดย่อ ภาษาอังกฤษได้อย่างลุล่วงแล้ว ยังเป็นกำลังใจสำคัญที่พร้อมจะเคียงข้างเพื่อนคนนี้ในวันที่ย้อล้าด้วยเช่นกัน

ขอบคุณ “ป๊วย” สำหรับกำลังใจและความห่วงใยที่มีให้กันมาโดยตลอด รวมทั้งครอบครัว “อรุณอุณเฑาะ” และครอบครัว “ศรีวรรณท์” สำหรับความอบอุ่นที่ได้รับ ไม่ว่าจะไกลกันแค่ไหน ความอบอุ่นที่ได้ยังคงอบอุ่นอยู่เช่นเดิม

ขอบคุณพี่หลิน พี่ใหม่ พี่โอ พี่สาวทั้งสองและพี่ชายที่แสนอบอุ่น สำหรับคำปรึกษา ความปรารถนาดีและมิตรภาพที่มีให้น้องสาวคนนี้เสมอ ทำให้มีแรงต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆที่เข้ามา รวมทั้งเซฟ น้องดาว และเพื่อนๆวาทิตวิทยา รุ่น 8 และที่สำคัญ ขอบคุณ“ไนต์” เพื่อนร่วมรุ่นบุญวาทยวิทยาลัย ที่เป็นอัศวินขี่ม้าขาวพาเหล่า ผองเพื่อนและพี่ๆที่เปี่ยมไปด้วยศักยภาพไม่ว่าจะเป็น พี่แดง พี่อ้อ พี่ฝน ตึก ดูกติก นก อู๋ จู ลิน อู๋ มาเป็นที่เลี้ยงที่แสนน่ารัก สร้างความสนุกสนานและความประทับใจให้กับน้องๆค่ายเด็กน้อย รวมทั้ง ต้อ พี่เอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พี่ปึก เต็ดและน้องแดง กำลังสำคัญพร้อมจะช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาด้านเทคนิคและเทคโนโลยีต่างๆ จนทำให้ งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลงได้

ขอบคุณ“กำลังใจ”สำคัญ ที่มาได้ถูกจังหวะและเวลา แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้นๆ แต่ก็รู้ได้ว่า ไม่ว่าจะวันเวลาจะผ่านไปนานแค่ไหน “กำลังใจ” นั้นก็จะยังคงอยู่ที่เดิม และพร้อมที่จะเป็น “กำลังใจ” ให้กันตลอดไป

กุศลไดอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้กับบุคคลเหล่านี้ ขอให้ความดีที่ทุกท่านได้คิด ได้พูด และได้กระทำไป ส่งผลให้ทุกท่านได้รับความดีตอบแทนกลับมาด้วยเช่นกัน

สารบัญ

		หน้า
	บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
	บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
	กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
	สารบัญ.....	ช
	สารบัญตาราง.....	ญ
	สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่		
1	บทนำ.....	1
	1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
	1.2 ปัญหาคำวิจัย.....	4
	1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	4
	1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	4
	1.5 นิยามศัพท์.....	5
	1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
	2.1 แนวคิดพุทธวิธีการสื่อสารของพระพุทธเจ้า.....	7
	2.2 แนวคิดเรื่องเบญจศีลเบญจธรรมประยุกต์สู่อุดมคติหรือข้อฝึกอบรมสติ5ประการ.....	14
	2.3 แนวคิดการสื่อสารในกลุ่ม.....	17
	2.4 แนวคิดการเรียนรู้กับการสื่อสาร.....	26
	2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านวิธีการสื่อสารและเนื้อหาในการอบรมหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา.....	28
	2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านพุทธวิธี.....	29

บทที่		
3	วิธีดำเนินการวิจัย.....	32
	3.1 วิธีดำเนินการวิจัย.....	32
	3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	33
	3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	34
	3.4 เครื่องมือในการวิจัย.....	34
	3.5 ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	37
	3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	37
4	ผลการวิจัย.....	38
	4.1 ผลการวิจัยวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1.....	38
	4.2 ผลการวิจัยวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2.....	77
	ส่วนที่ 1 ประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กจากการเข้าร่วมกิจกรรมตาม ฐานกิจกรรม ทั้งก่อนและหลังทำกิจกรรม รวม 5 ฐานกิจกรรม.....	77
	ส่วนที่ 2 ประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กทั้ง 10 กลุ่ม จากการทำ กิจกรรมเวิร์คช็อป.....	103
5	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	113
	5.1 สรุปผลการวิจัย.....	114
	5.2 อภิปรายผลการวิจัย.....	121
	5.3 ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ.....	126
	รายการอ้างอิง.....	127

ภาคผนวก.....	132
ภาคผนวก ก จดหมายขอความอนุเคราะห์ดำเนินกิจกรรมค่ายสัมพันธ์.....	133
ภาคผนวก ข จดหมายขอความอนุเคราะห์ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมค่ายสัมพันธ์..	134
ภาคผนวก ค รายชื่อเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านหางสูงและโรงเรียนบ้านปงชัย.....	135
ภาคผนวก ง ตัวอย่างใบประกาศนียบัตร.....	139
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	140

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	แสดงการนำพุทธวิธีมาเป็นเครื่องมือในการจัดกิจกรรมตามฐานกิจกรรมทั้ง 5 ฐานกิจกรรม.....	36
ตารางที่ 2	แสดงชื่อกลุ่มสีและป้ายชื่อของทั้ง 10 กลุ่ม.....	60
ตารางที่ 3	แสดงลำดับการเข้าฐานกิจกรรมทั้ง 5 ฐาน ของเด็กทั้ง 10 กลุ่ม.....	68
ตารางที่ 4	แสดงคะแนนความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยของเด็กทั้ง 10 กลุ่มก่อนและหลังทำกิจกรรมประจำฐานกิจกรรมที่ 1.....	78
ตารางที่ 5	แสดงคะแนนความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยของเด็กทั้ง 10 กลุ่มก่อนและหลังทำกิจกรรม ประจำฐานกิจกรรมที่ 2.....	82
ตารางที่ 6	แสดงคะแนนความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยของเด็กทั้ง 10 กลุ่มก่อนและหลังทำกิจกรรม ประจำฐานกิจกรรมที่ 3.....	87
ตารางที่ 7	แสดงคะแนนความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยของเด็กทั้ง 10 กลุ่มก่อนและหลังทำกิจกรรม ประจำฐานกิจกรรมที่ 4.....	91
ตารางที่ 8	แสดงคะแนนความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยของเด็กทั้ง 10 กลุ่มก่อนและหลังทำกิจกรรม ประจำฐานกิจกรรมที่ 5.....	98
ตารางที่ 9	แสดงความรู้ความเข้าใจก่อนและหลังทำกิจกรรมของเด็กทั้ง 10 กลุ่มใน ฐานกิจกรรมทั้ง 5 ฐานกิจกรรม.....	102
ตารางที่ 10	แสดงความรู้ความเข้าใจของเด็กทั้ง 10 กลุ่มจากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป ฐานที่ 1 ความเมตตากรุณา.....	103
ตารางที่ 11	แสดงความรู้ความเข้าใจของเด็กทั้ง 10 กลุ่มจากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป ฐานที่ 2 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่.....	105
ตารางที่ 12	แสดงความรู้ความเข้าใจของเด็กทั้ง 10 กลุ่มจากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป ฐานที่ 3 ความรับผิดชอบในความสัมพันธ์.....	107
ตารางที่ 13	แสดงความรู้ความเข้าใจของเด็กทั้ง 10 กลุ่มจากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป ฐานที่ 4 การพูดและฟังอย่างมีสติ.....	109
ตารางที่ 14	แสดงความรู้ความเข้าใจของเด็กทั้ง 10 กลุ่มจากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป ฐานที่ 5 การบริโภคอย่างมีสติ.....	111

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 - 2 แสดงที่พัก.....	57
3 - 4 บรรยากาศการประชุมพี่เลี้ยง.....	58
5 เด็กทั้งสองโรงเรียน เดินทางมาถึงค่าย.....	59
6 เด็กเข้าแถวรองชนะเลิศ.....	59
7 บรรยากาศการลงทะเบียนเพื่อแบ่งกลุ่ม.....	59
8 พี่เลี้ยงเรียกชื่อเด็กเพื่อแบ่งกลุ่มตามใบลงทะเบียน.....	60
9 - 15 สมาชิกแต่ละกลุ่มแยกย้ายไปเขียนป้ายชื่อและทำความรู้จักกันในกลุ่ม.....	61
16 - 19 พิธีเปิดค่าย.....	62
20 - 21 จุดรับของว่าง.....	63
22 - 23 บรรยากาศการรับประทานของว่างแต่ละกลุ่ม.....	63
24 ช่วงกิจกรรมสันตนาการ เกม"เป่า ยิง จูบ".....	64
25 - 26 พี่เลี้ยงแนะนำตัวกับน้องๆ.....	65
27 - 28 ช่วงกิจกรรมสันตนาการ.....	66
29 - 32 จุดรับอาหารกลางวัน.....	66
33 - 36 ทุกกลุ่มรวมกันที่ลานเอนกประสงค์เพื่อเตรียมการแสดงในช่วงค่ำ.....	69
37 - 40 การแสดงภาคค่ำ.....	70
41 เคารพธงชาติ.....	71
42 ห้องบทพิจารณาอาหารก่อนรับประทาน.....	71
43 - 48 บรรยากาศการรับประทานอาหารเข้าแต่ละกลุ่ม.....	72
49 - 50 เศษอาหารที่เหลือในกลุ่ม.....	72
51 - 60 สมาชิกกลุ่มทั้ง 10 กลุ่ม.....	73
61 - 64 บรรยากาศการทำเวิร์คช็อป.....	75
65 - 66 นำเสนอความรู้ที่ได้รับในแต่ละกลุ่ม.....	75
67 - 68 พิธีมอบใบประกาศนียบัตร.....	76
69 พี่และน้องร้องเพลงร่วมกันก่อนเดินทางกลับ.....	76
70 เด็กนักเรียนทั้งสองโรงเรียนเดินทางกลับ.....	76
71 - 75 กิจกรรมฐานที่ 1 ปิดตาคลำทาง.....	80

ภาพ

76 – 79	กิจกรรมฐานที่ 2 ต่อของ.....	84
80 – 83	กิจกรรมฐานที่ 2 แห่ยแ้ลงรู.....	85
84 – 85	กิจกรรมฐานที่ 3 ชั้บรถ.....	88
86 – 91	กิจกรรมฐานที่ 3 การแสดงละครบทบาทสมมติ เรื่อง"เรือนรักเรือนทาส".....	89
92 – 95	กิจกรรมฐานที่ 4 กระชิบบอกต่อ.....	93
96 – 97	กิจกรรมฐานที่ 4 ฉีกกระดาษ.....	94
98 – 99	กิจกรรมฐานที่ 4 เล่นนิทาน.....	95
100 – 103	กิจกรรมฐานที่ 5 กินวิบาก.....	99